

KARLO JURISIĆ, KATOLIČKA CRKVA NA BIOKOVSKO-NERETVANSKOM
PODRUČJU U DOBA TURSKE VLADAVINE, Zagreb 1972, str. 312.

Knjiga dra Karla Jurišića pojavila se kao treći svezak u nizu *Analecta croatica christiana* (nakon knjige J. Buturca, »Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja«, Zagreb 1970, i S. Džaje, »Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće«, Zagreb 1971), koji izdaje Centar za konciliska istraživanja, dokumentaciju i informacije »Kršćanska sadašnjost« u Zagrebu.

Pisac je franjevac i profesor povijesti na Franjevačkoj visokoj bogosloviji u Makarskoj. Podrijetlom iz Baške Vode, rodio se 13. VIII 1918. u Sarajevu. Diplomirao je 1947. i doktorirao 1968. na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Suradivao je u *Gradi za povijest hrvatske književnosti 27, Starinama 57, Makarskom zborniku 1970.* i zborniku *Kačić II i III*, kojem je jedan od pokretača.

Nakon kraćeg predgovora, popisa izvora, literature i kratica, knjiga se dijeli na uvod (koji sadržava prikaz političkih i crkvenih prilika od VII do XV st., tursko osvajanje biokovsko-neretvanskog područja i njegovu upravu, te borbu za oslobođenje i sudjelovanje franjevaca u toj borbi), prvi (crkvene ustanove, uprava i djelovanje) i drugi (Turci prema katoličkoj crkvi) dio, te zaglavak. Iza sažetka na latinskom jeziku pisac je u priloge uvrstio najzanimljivije dokumente i natpise, popis samostanskih poglavara, papa i sultana, zatim turcizme i kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i stvari, te popis 61 slike, koje uz dobru opremu pridonose reprezentativnosti knjige i potpunosti njezine informativne i dokumentarne strane.

Glavna svrha knjige bila je prikazati prošlost katoličke crkve i njezinih ustanova, a napose franjevaca na biokovsko-neretvanskom području. Iako je ta nakana odredila kompoziciju i sadržaj rada, ipak je Jurišić u svom pisanju nužno morao prijeći uže okvire regionalne crkvene povijesti i tako dati svojoj knjizi drugu dimenziju, zanimljivu za istraživače društveno-političke a i gospodarske povijesti toga kraja. U svojem se istraživanju pisac poslužio opsežnom literaturom, a i izvorima različite provenijencije (dokumente na turskom jeziku preveo je pok. H. Šabanović); tekst je popraćen solidnim instrumentarijem.

Prikazujući političke prilike prije turske vladavine pisac se »u prijepornim pitanjima iz stare hrvatske povijesti uglavnom drži Mandićevih rezultata«. Kako su pak rezultati Dominika Mandića predmet diskusije, oštra negiranja ili nekritična prihvaćanja, to ta mjesta i u Jurišića ovise o održivosti Mandićevih rezultata.

Piscu je bila poznata knjiga A. Stipčevića »Gli Illiri« (Milano 1966) i ondje izneseno mišljenje o ilirskom podrijetlu Neretvana. Zbog toga bi bilo dobro da se osvrnuo na to mišljenje (spomenuo ga je u bilješci) i to upravo s obzirom na različna mišljenja o etničkom podrijetlu i pripadnosti Neretvana u srednjem vijeku, zatim s obzirom na njihove pomorske odlike, inertnost lokalnog imena i trajnost njihove zasebne političke jedinice. Također valja upozoriti da pisac bez analize (»prema mišljenju većine hrvatskih povjesničara«) prihvaća mišljenje da je Slavac, neretvanski vojvoda, bio hrvatski kralj, iako je to pitanje još uvijek sporno.

U poglavlju o crkvenim prilikama od VII do XV st. Jurišić kaže da do XV st. u izvorima nema spomena Makarskoj biskupiji ni njenom biskupu, pa zato odbacuje kao neutemeljeno gledište F. Šišića i K. Draganovića da je ta biskupija osnovana u XI st. (odbacuje također popise biskupa u A. Lulića i J. Božtkovića). Utvrdivši da biskupije ponovo nema u XV i XVI st., pisac spominje njezinu obnovu na početku XVII st. i poglavlje završava prikazom povijesti redovništva, koja dokumentirano počinje tek na početku XIV st. (franjevci dolaze u Imotski oko 1300, a u Primorje na početku XV st.).

Opisavši tursko osvajanje biokovsko-neretvanskoga područja (Neretva 1490, Gornje primorje 1492, Donje primorje i Makarska 1498—99) i organizaciju vlasti na njemu, Jurišić je prikazao borbu za oslobođenje (Makarska i Primorje 1684, po dosadašnjem mišljenju 1646; Neretva 1688—94, Vrgorac 1690. i Imotski 1717) koja je rezultirala i pripojenjem donjoneretvanskoga kraja na lijevoj obali Neretve.

U središnjem dijelu teksta u katoličkoj crkvi pod turskom vladavinom Jurišić je potanko opisao povijest Makarske biskupije (obnovljena 1615), u kojoj je bilo gotovo homogeno katoličko pučanstvo. Pri tom je pisao o upraviteljima biskupije do njezine obnove, o samom činu obnove, imenovanju biskupa, njihovu sjedištu, zatim o granicama biskupije, vezama sa Sv. stolicom, bečkim dvorom i turskim oblastima, te biskupskoj službi. Napose se zadržao na biografijama makarskih biskupa, u kojima je ispravio neke podatke iz dosadašnje literature. Piše tako o fra Bartulu Kačiću-Zarkoviću (koji je bio i profesor bogoslovije u Zagrebu, održavao veze s M. Divkovićem i napisao kratko »Razmatranje o Adamu« s autobiografskim bilješkama), fra Petru Kačiću (koji se istaknuo u obrani Primorja za kandijskog rata), fra Marijanu Lišnjicu (koji je 1666. osnovao u Makarskoj dječачku pučku školu, zalagao se za ponovno izdavanje popularnih Divkovićevih knjiga — koje je po njegovu svjedočanstvu sam puk želio — i tražio za potrebe biskupije crkvene knjige, turske gramatike i hrvatsko-latinski rječnik) i Nikoli Bijankoviću (koji je djelovao na pastoralnom polju). Kako je za Bijankovića pod jurisdikciju Makarske biskupije, nakon rata 1683—99, došlo područje na lijevoj obali Neretve (Metković, Dobranje, Vidonje, Slivno), to je Jurišić u dodatku dao kraći osvrt na prošlost Trebinjsko-mrkanske biskupije.

U zasebnom poglavlju pisac je opsežno prikazao sudbinu franjevačkih samostana u Zaostrogu, Makarskoj, Živogošću i Imotskom, te franjevačkih prebivališta u Drašnicama i na Osinju. Istaknuvši da su oni bili »jedine oaze katoličke vjere i kršćanske kulture cijelo vrijeme turske vladavine, i to ne samo za biokovsko-neretvansko područje nego i za zapadnu Hercegovinu sve do granica Bosne«, Jurišić je prikazao njihovo stradanje i obnavljanje (pri tom je npr. ispravio datum rušenja makarskog samostana: ne 1537—40. nego za rata 1570—73), arhitekturu i natpise, utvrđivanje i sanitarne uređaje, opremanje namještajem i priborom (npr. slike i zvona, koja su primorski franjevci uspjeli postaviti potkraj XVI st., što je kuriozum za tursko doba). Osim toga opisao je veze franjevaca s bosansko-hercegovačkim samostanima, njihov odnos s Mlečanima, njihove prošnje i udio u gospodarskom životu (tako je istaknuo značenje makarskog samostana za obnovu i razvitak Makarske s obzirom na pružanje skloništa trgovačkim karavanama koje su dolazile u luku).

Pišući o osoblju i upravi samostana pisac je istaknuo da su franjevci bili »domaći sinovi, većinom djeca hrvatskih seljaka s biokovsko-neretvanskog područja«, što je bilo u skladu sa zabranom da u Bosni Srebrnoj — provinciji kojoj je do 1735. pripadalo i to područje — nisu smjeli djelovati svećenici stranoga podrijetla koji nisu dobro vladali hrvatskim jezikom, jer su ih oblasti smatrale uhadama.

U poglavlju o župama i crkvama Jurišić daje pregled crkava, njihova namještaja (uz ocjenu njegova kulturnog djelovanja, osobito umjetničkih slika, na zaostao i zapušten puk toga vremena; po Lišnjicevu svjedočanstvu, npr., puk kod Čabuljom toliko je zapušten i podivljao da nezakonito rođenu djecu ne krsti već baca psima), prilike u kojima su djelovali župnici (nomadski način života; sazivanje vjernika pomoću roga), te zaključuje da velik broj crkava i kapela na tom području dokazuje jak utjecaj katolicizma.

Opisujući župe pisac je donio više podataka o njihovoj naseljenosti. Kako se demografske problematike pisac nije samo tu dotaknuo, valja požaliti što nije sustavno okupio sve podatke na jednom mjestu, jer bi tako čitatelju jasnije predočio

pomicanje i stanje pučanstva od početka turskog prodora do stabilizacije mletačke vlasti na Mocenigovoj liniji. Raspršenih podataka ima više: iseljivanje u južnu Italiju, bježanje, broj stanovnika na Makarskom primorju u XVII st., na području cijele Makarske biskupije (po Jurišićevoj procjeni oko 10.000 ljudi, dok Farlati, npr., spominje 40.000 katolika), ali ne samo tu nego i u duvanjskom, ljubuškom, gabeoskom, blagajskom, stolačkom, bročanskom i mostarskom kraju, pa i u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji.

Zanimljivo je upozoriti na dijelove teksta koji nas upoznaju s pučkim životom. Tako npr., iz uputa o slučajevima koji su bili pridržani za biskupsko odriješanje možemo zaviriti u taj život (rastave, uvrede i udarci naneseni roditeljima i svećenicima, ubojstvo, gušenje žive novorođenčadi, čaranje, ugovor s đavolom), a iz opisa nošnje samostanskih momaka, tzv. remeta (posljednji umro 1972) može se zaključivati o sličnosti i razlikama prema tadašnjoj seljačkoj nošnji. Pojednosti o pučkom životu mogu se naći i u poglavlju »Kršćanski život« (u crkvi puk pjeva pjesme na hrvatskom jeziku, njegov odnos prema redovnicima, trgovanje robljem, propisi Statuta Primorske lige o javnom redu, bolesti i liječenje; o tome je dakako pisano više s aspekta kompozicije čitave knjige, tj. s težištem na udjelu franjevacu u socijalno-karitativnoj djelatnosti i vjerskom životu) i u dijelu o odnosu oblasti prema crkvi (problem islamizacije, koja nije jače zahvatila biokovsko-neretvansko područje; više iza Biokova nego u Primorju, iako se 1615. u Makarskoj spominje muslimansko groblje; bune, otpori i hajdučke epizode).

Zanimljivo je poglavlje »Kulturno-prosvjetni rad«, u kojem je Jurišić prikazao samostanske škole (osnovne i humanističke s nastavnim jezicima hrvatskim i latinskim), biskupsku osnovnu školu u Makarskoj (1666—72; prva poznata vanjska škola u Makarskoj), knjižnice (prva u zasebnoj prostoriji potkraj XVII st.) i zanimljivije knjige, osobito hrvatske, arhive (datirani s prvim sačuvanim dokumentom; prvi u Zaostrogu 1494). Iako to područje nije dalo učenjaka ili književnika, stanovite je stvaralačke djelatnosti ipak bilo. Spomenuto »Razmatranje o Adamu« fra B. Kačića-Zarkovića zanimljivo je za jezik toga doba, a i kao jedini poznati bogoslovski spis iz toga vremena. Uz to valja spomenuti i kroniku fra Pavla Šilobadovića iz XVII stoljeća.

Kao »prvi poznati pokušaj literarnog stvaranja« Jurišić uzima stihove uklesane 1612. na crkvi sv. Ivana u Makru. U tim stihovima on također vidi dokaz da su franjevci u XVI i XVII st. »njegovali jednostavniju i lakšu narodnu pjesmu«, a ti anonimni franjevci bili bi — uz fra Filipa Grabovca i fra Lovru Sitovića — pret hodnici fra A. Kačića-Miošića. Mislim da je pretpostavka, koju je pisac preuzeo od pok. fra G. Bujasa i po kojoj je »Hasanaginica« djelo nekoga domaćeg franjevca, neuvjerljiva i da je pisac nije potkrijepio novim dokazima.

U odlomku o umjetnosti pisac ističe kompleks makarske crkve i klaustera kao »najveći i najljepši sačuvani objekt naše domaće arhitekture biokovsko-neretvanskog područja iz doba turske vladavine«. Domaću plastiku ograničuje »na izradbu nadgrobnih ploča, natpisa i gdje kojega primjerka crkvenoga posuđa«, a zatim opisuje sačuvane slike.

U dijelu »Turci prema Crkvi« Jurišić je potanko opisao te odnose u široku rasponu od tolerancije i prijateljstva do progona, pljačke pa i ubojstava. Prikazao je dužnosti i povlastice svećenstva, nasilja nižih oblasti, protuzakonite namete, nasilno ubiranje poreza od strane pravoslavnih crkvenih lica, optužbe, uvrede, društvenu diskriminaciju, obrambena nastojanja i korake od tužba i žalba do oružana otpora.

Kako se vidi, knjiga K. Jurišića je višeslojna, pa bi se po tom mogla okupiti i završna ocjena: ona je vrijedan prinos za sintezu povijesti crkve i katolicizma u Hrvatskoj, za proučavanje interkonfesionalnih odnosa, prinos je nadalje potpu-

nijem poznavanju prošlosti biokovsko-neretvanskog područja, a važna je i za regionalnu povijest graničnih bosansko-hercegovačkih krajeva; napokon, to je prinos poznavanju starine toga dijela hrvatskog naroda.

Na kraju, možda, moglo bi se ponoviti da interni termini »Turci«, »turski« mogu biti opravdani kada je riječ o Turskom Carstvu u cjelini, ali ne i kad se govori o našim krajevima u njemu, gdje je pučanstvo slavenske krvi, a i nosioci vlasti su bili domaći ljudi. Zato bi se u takvim tekstovima moglo naći zamjenu, kao što je to, npr., i pisac učinio kad je napisao »muslimanski prvaci« (26).

Trpimir Macan

O NEKIM PRILOZIMA MIROSLAVA BERTOŠE POVIJESTI ISTRE U XVI—XX STOLJEĆU

1. *O nekim problemima tzv. druge slavenske kolonizacije Istre*, Radovi Pedagoške akademije u Puli I, 1968, 26.

Polazeći od tendencioznih prikaza tzv. druge slavenske kolonizacije mletačke Istre u talijanskoj historiografiji koji opadanje Istre u XVI i XVII st. objašnjavaju poglavito zaostalošću doseljenika, autor je na temelju objavljene građe i literature dobro izložio bitne uzroke tog opadanja. To su, osim epidemija i ratova, ekonomsko nazadovanje Venecije i njime uvjetovana eksploatacija stanovništva, koju je samovolja mletačkog činovništva u Istri učinila još nepodnošljivijom. Iako je sistematska kolonizacija pustih krajeva od sredine XVI st. opet napučila zemlju, ona je imala i mnogo nepovoljnih popratnih pojava unoseći krivnjom vlasti kaos u posjedovne odnose i uzrokujući česte sukobe doseljenog stanovništva sa starosjediocima. Ove pojave autor ilustrira i neobjavljenom građom od koje je nešto dodao raspravi (Prilozi, 23—26).

Autor je opravdano ocijenio termin »druga kolonizacija« kao neispravan, jer iako su selidbeni talasi XVI i XVII st. obilježili važnu prekretnicu u povijesti hrvatskog naroda u Istri, njegovo naseljavanje ondje traje neprekinuto od prvih seoba u VI st. dalje.

Na kraju je autor s pravom odbacio kao netočne tvrdnje u radu Gligora Stanojevića o naseljavanju Istre u XVII st. (1965).

Taj je rad podvrgao opširnoj kritici u raspravi *Jedan prilog naseljavanju Istre u XVII stoljeću*, HZ XIX-XX, 1966—67, 467—483, u koju je prenio i onaj dio prije spomenute rasprave koji se odnosi na tadašnju politiku Venecije prema Istri. Ocijenivši pozitivno mletačku arhivsku građu koju je Stanojević upotrijebio, autor je upozorio na različite nedostatke u njegovu radu, od nepoznavanja novije literature, preko neispravnog prikaza mletačkog postupanja sa šumskim bogatstvom Istre, do tendencioznog isticanja pravoslavnog elementa među kolonistima i upotrebe talijanskog nazivlja za istarska naselja.

2. *Dvigradsko područje prema nekim dokumentima iz XVI-XVIII stoljeća — Antroponimija Dvigradskog područja 1400—1750*. Jadranski zbornik VII, 1966—69, 161—205.

Oba priloga, koja se odnose na pitanje postanka današnjih naselja ponad Limske drage i fluktuacije njihova stanovništva u doba mletačke vladavine, tijesno su među sobom povezana, iako se razlikuju po svom obliku. Prvi (161—176) je rasprava o ponovnom naseljavanju toga područja od kraja XVI st., a težište je druge (177—205) u popisu patronima, ličnih imena i nadimaka (183 i. d.), koji je autor izradio na temelju opsežne i pretežno neobjavljene izvorne građe.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb